

ARCHEOLOGISCHE KRONIEK

door

M. DESITTERE

A. OPGRAVINGEN EN VONDSTEN : DE BRONSTIJD (II) ¹

28. *Gent*

- a. Zou in de omgeving van Gent gevonden zijn.
- b. Bronzen bijl met op doorsnede rechthoekige huls ; lengte 135 mm, breedte aan de snede : 35 mm.
- c. Bewaarplaats : Kon. Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel (inv. nr. B 881).

29. *Gent*

- a. Zou in de omgeving van Gent gevonden zijn.
- b. Bronzen bijl met op doorsnede rechthoekige huls ; lengte : 78 mm, breedte aan de snede : 22 mm.
- c. Bewaarplaats : Kon. Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel (inv. nr. B 2840).

30. *Gent*

Op het grondgebied van de vroegere gemeente Sint-Kruis-Winkel zouden door J. Maertens de Noordhout woonresten uit de bronstijd aangetroffen zijn. Deze bestonden o.a. uit huttenleem en aardewerkfragmenten. Deze vondsten zijn wel te vereenzelvigen met deze die in het Bijlokemuseum te Gent bewaard worden. Daar zij echter niet uit de bronstijd maar wel uit de ijzertijd dateren zullen zij in de volgende aflevering van deze kroniek besproken worden.

Niet ver van de door Maertens vermelde nederzetting zou eveneens een bronzen pijlpunt gevonden zijn (Bauwens-Lesenne 1962, p. 194). Uit de basispublicatie (Maertens 1935, pp. 37, 42), waar dit stuk vergeleken wordt met een andere pijlpunt gevonden tijdens de opgravingen in de Sint-Baafsabdij, blijkt evenwel dat het een pijlpunt uit silex betreft.

Bibliografie :

— Maertens 1935.

31. *Gentbrugge*

- a. In 1867 of 1868 gevonden tijdens werken uitgevoerd voor de aanleg

(1) De nummering van de vondsten sluit aan bij deze uit de voorgaande kroniek (Desittere 1974, pp. 141-158).

- van een spoorweg aan de Neder-Schelde.
- b. Gedeeltelijk bewaarde bronzen lanspunt.
 - c. Bewaarplaats : Kon. Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel (inv. nr. B 480).
 - d. Bibliografie :
 - Van Dessel 1877, p. 96.
 - de Loë 1891, p. 136.
 - Comhaire 1894, pp. 104, 107.
 - Mariën 1945, p. 19, voetnoot 2.

32. *Gentbrugge*

- a. Op een niet nader bepaalde vindplaats te Gentbrugge.
- b. Bronzen lanspunt (fig. 1), 185 mm lang en 43 mm breed ; nagenoeg ronde huls behalve over de lengte van het blad waar ze afgerond ruitvormig is ; driehoekig blad met lichte beschadiging aan de rechtervleugel en met gemarkeerde snedevlakken ; twee smalle oortjes, gevormd door verlenging van de bladranden, verbinden blad en huls ; donkerbruine patina.
- c. Bewaarplaats : Kon. Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel (inv. nr. B 2976). Maakte voordien deel uit van de verzameling E. Bernays.
- d. Bibliografie :
 - de Loë 1928, p. 16, nr. 72.

Opmerking : in het repertorium van Oost-Vlaanderen (Bauwens-Lesenne 1962, p. 76) worden de bibliografische gegevens vermeld bij onze nrs. 31 en 32 ten onrechte samen behandeld alsof ze op eenzelfde voorwerp zouden betrekking hebben.

33. *Gentbrugge*

- a. Op een niet nader bepaalde vindplaats te Gentbrugge.
- b. Bronzen lanspunt, 160 mm lang en 37 mm breed.
- c. Bewaarplaats : onbekend. Zoals blijkt uit een randglosse op een exemplaar van de hiernavermelde veilingskatalogo², werd het stuk in 1933 door Maertens de Noordhout (Gent) aangekocht op de veiling van de verzameling F. Claes.
- d. Bibliografie :
 - Musée Frans Claes „De Gulden Spoor”, Antwerpen, 1933, p. 206, nr. 1767.

34. *Gentbrugge*

- a. In 1867 of 1868 gevonden tijdens werken uitgevoerd voor de aanleg van een spoorweg aan de Neder-Schelde.
- b. Bronzen puntversterker (oorband) van zwaardschede. Het voorwerp is 218 mm lang en aan de opening bovenaan 40 mm breed ; het versmalt

(2) Dit exemplaar wordt bewaard in de Centrale Bibliotheek van de Rijksuniversiteit te Gent.

geleidelijk naar de punt toe, is ruitvormig op doorsnede en is versierd met een gegraveerd zig-zagmotief nabij de bovenrand.

- c. Bewaarplaats : Kon. Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel (inv. nr. B 481).
- d. Bibliografie :
- Van Dessel 1877, p. 96.
 - Comhaire 1894, p. 107.
 - Mariën 1945.

35. *Gentbrugge*

- a. In 1919 uit de Schelde gebaggerd.
- b. Bronzen tongzwaard ; lengte : 582 mm, max. breedte (aan de basis van het gevest) : 45 mm ; 1 nietgat op de tong en 2 op de gevestvleugels.
- c. Bewaarplaats : Kon. Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel (inv. nr. B 2964). Maakte voordien deel uit van de verzameling Bernays ; afgietsels in het Vleeshuismuseum te Antwerpen (inv. nr. A.V. 56.35/2251) en in het Bijlokemuseum te Gent (inv. nr. 9943). Het afgietsel bewaard in Antwerpen is daar onder de vindplaats Schellebelle geïnventariseerd (zie Desittere 1959, II, p. 66-67, nr. 90).
- d. Bibliografie :
- de Loë 1928, p. 14, nr. 60, fig. 5, 3.
 - de Loë 1931a, p. 96.
 - de Loë 1931b, p. 5, fig. 6, 3.
 - Maertens 1936, p. 129, nr. 6.
 - Cowen 1952, p. 144, Pl. XVI, 8.
 - Cowen 1967, p. 451, nr. 20.
 - Mariën 1975, pp. 23-24, fig. 5.

36. *Ledeberg*

- a. In juli 1909 tijdens grondwerken voor de spoorweg Gent-Brussel, in de oude Scheldebedding, nabij het voormalige station. Het voorwerp bevond zich aan de basis van de door G. Hasse (zie bibliografie) beschreven laag 4. In dezelfde laag werden volgens Hasse aangetroffen : een gepolijste bijl, hertshoornen werktuigen, een met de hand gevormd aardewerkpotje (periode?), de onder nr. 37 behandelde bronzen bijl en dierenbeenderen w.o. van Bos Taurus en van Bos Primigenius.
- b. Bronzen lanspunt (fig. 2), 94 mm lang en 28 mm breed ; sterk beschadigd langgerekt ovaalvormig blad en op doorsnede ronde huls ; twee tegenover elkaar liggende ronde nietgaten op 20 mm van de hulsopening ; bovenzijde lichtbruin, keerzijde donkerbruin.
- c. Bewaarplaats : Kon. Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel (inv. nr. B 2984). Maakte voordien deel uit van de verzameling Bernays.
- d. Bibliografie :
- Hasse 1912, fig. 13.
 - Desittere 1959, II, p. 151, nr. 219, Blad XVII, 4.

37. *Ledeberg*

- a. Vondstomstandigheden zoals nr. 36.
- b. Bronzen vlakbijl (fig. 3), 110 mm lang en aan de snede 66 mm breed ; goudgele patina.
- c. Bewaarplaats : Kon. Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel (inv. nr. B 2949). Maakte voordien deel uit van de verzameling Bernays. Afgietsels in het Bijloekemuseum Gent (inv. nr. 5065) en in het Museum voor Oudheidkunde van de Rijksuniversiteit Gent.
- d. Bibliografie :
 - Hasse 1912, fig. 12.
 - de Loë 1928, p. 12, nr. 45.
 - de Loë 1931 b, p. 4.
 - Maertens 1938, p. 65, nr. 1.
 - Mariën 1952, p. 190, fig. 166, 2.

Opmerking : in het repertorium van Oost-Vlaanderen (Bauwens-Lesenne 1962, pp. 103-104) worden onder de gemeente Ledeberg een bronzen bijl en een bronzen lanspunt vermeld die in de Kon. Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel zouden bewaard zijn en niet identisch zouden zijn aan de door Hasse besproken voorwerpen. Een vergelijken van de afbeeldingen bij Hasse (Hasse 1912, fig. 12-13) met de voorwerpen bewaard in voornoemd museum en die wij hier in tekening reproduceren (fig. 2 en 3) toont aan dat het om dezelfde voorwerpen gaat die door ons onder nrs. 36 en 37 worden behandeld.

38. *Lochristi*

- a. In 1829 gevonden in de veenderijen van de gebroeders De Cock.
- b. Bronzen randbijl (fig. 4) met waaivormige snede en centrale verdikking in de lengtes van de schachtbaan ; lengte : 147 mm, grootste breedte aan de snede : 67 mm ; de smalle zijden zijn over de gehele lengte verdeeld in 5 facetten. De snede is over een breedte van enkele mm behamerd. Donkergele patina met zwarte vlekken. Recente boring op één der zijkanten voor de monsternamen voor spectrochemische analyse.
- c. Bewaarplaats : Museum voor Oudheidkunde van de Rijksuniversiteit Gent (inv. nr. 319).
- d. Bibliografie :
 - Roulez 1837, p. 338, Pl. I, 5.
 - Maertens 1938, p. 66, nr. 3.
 - Van Doorselaer 1950, p. 22, analyse 2, fig. 13.
 - Desittere 1973, pp. 66-67, afb. 1.

39. *Sint-Amandsberg*

- a. In 1809 gevonden in het veen tussen de Dampoort en de Kapellenberg.
- b. Geoorde bronzen hulsbijl (fig. 5) ; lengte : 90 mm, breedte aan de snede : 44 mm ; onder de hulsopening een rondomlopende horizontale rib ; duidelijk zichtbare gietnaad ; licht beschadigd aan de snederand ; donkerbruine patina.

c. Bewaarplaats : Museum voor Oudheidkunde van de Rijksuniversiteit Gent (inv. nr. 320).

d. Bibliografie :

- De Bast 1813, p. 199.
- Maertens 1920, p. 9.
- Maertens 1924, p. 137.
- Maertens 1938, p. 67, nr. 12.

Opmerking : met verwijzing naar dezelfde basispublicatie (De Bast 1813, p. 199) wordt in het repertorium van Oost-Vlaanderen (Bauwens-Lesenne 1962, pp. 65, 147) deze vondst zowel vermeld onder de gemeente Gent als onder de gemeente Oostakker. Het gaat hier nochtans om hetzelfde voorwerp. De fout gaat terug tot Maertens (Maertens 1920, p. 9 en Maertens 1938, p. 67, nr. 12) die de localisatie op het grondgebied Oostakker aannam op basis van de volgende zinsnede bij De Bast : „on découvrit dans les tourbières hors de la Porte d'Anvers, près du Mont-Saint-Amand...” De juiste vindplaats moet zich vermoedelijk bevonden hebben tussen de huidige Dampoort of oude Antwerpse Poort en de huidige Kapellenberg, m.a.w. op het grondgebied dat, ten tijde van De Bast, voor het grootste deel onder de gemeente Oostakker ressorteerde vooraleer, sedert 1872, deel uit te maken van de nieuw opgerichte gemeente Sint-Amandsberg.

40. Leopoldkanaal

a. In 1874 tijdens de graafwerken voor het Leopoldkanaal.

b. Bronzen lanspunt (fig. 6), 265 mm lang en 45 mm breed ; ronde, tot in de bladspits doorlopende huls met twee nietgaten op 45 mm van de hulsopening ; ellipsvormig blad met benadrukte snedevlakken ; donkerbruine patina.

c. Bewaarplaats : Kon. Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel, nr. 453.

d. Bibliografie :

- Juste 1864, p. 6
- Comhaire 1894, pp. 144-145, fig. 69.
- Jacobsen 1904, p. 26, analyse XVII.
- de Loë 1931 a, pp. 75 (fig. 35), 105.
- Mariën 1953, pp. 235, fig. 20, nr. 3, 236.

Opmerking : alhoewel dit voorwerp in de literatuur gewoonlijk onder de gemeente Zelzate vermeld wordt, is de werkelijke vindplaats ervan onbekend. Wel staat vast dat de lanspunt gevonden werd tijdens de graafwerken voor het Leopoldkanaal, in de 19e eeuw bekend onder de benaming „kanaal van Zelzate”.

Reeds bij een vluchtig overzicht van de opsomming van de vondsten uit de bronstijd die in deze en in voorgaande kroniek werden behandeld, zal het de lezer opgevallen zijn dat slechts zeer zelden preciese vondstomstandigheden worden vermeld. Dit ligt ten dele wel aan de mentaliteit van sommige amateur-verzamelaars bij wie het er in hoofdzaak op aankomt een unieke collectie oudheden aan te leggen zonder enig begrip voor hun betekenis als archeologisch bronnenmateriaal. Ook is het niet uitgesloten dat sommige stukken via de antiekwiteitshandel in privéverzamelingen zijn beland voorzien van een fiktieve vindplaats. Is enig voorbe-

houd geboden voor wat de juistheid van de aangegeven vindplaatsen betreft toch moet er anderzijds op gewezen worden dat de aanwezige types zeer goed passen in het cultureel patroon van het gebied ten westen van de Samber-Maas-as waar vooral atlantisch geïnspireerde produkten naast, in mindere mate, centraal-europese types voorkomen³.

Tot de aanvang van de bronstijd behoren twee vlakbijlen respectievelijk uit Ledeburg (nr. 37) en uit Gent (nr. 13). Het versierde Gentse exemplaar met licht behamerde randen werd door Butler als Iers bestempeld⁴. Uit een latere periode dateert de randbijl uit Lochristi (nr. 38). Zij is van een type dat courant was in de Engelse *Lowlands* en dat niet voor het einde van de vroege bronstijd (periode A₂) kan geplaatst worden⁵. Verdere voorbeelden van de betrekkingen met het Atlantisch gebied zijn de hielbijl van het bretoense *Portrieux* type (nr. 19) en het er grosso-modo mee gelijktijdige hielzwaard van de St.-Lievenspoort (nr. 11). Beide kunnen in volle midden-bronstijdperiode gesitueerd worden. Uit een latere fase (Reinecke D) binnen dezelfde periode moet in dit verband speciaal de speerpunt van het type *Enfield-Kergoustance* (nr. 32) vermeld worden waarvan het continentale verspreidingsgebied hoofdzakelijk tussen de mondingen van Somme en Loire gelegen is⁶. Voorbeelden van Westers geïnspireerde bronzen uit de late bronstijd⁷ zijn het dolkmes uit Afsnee (nr.1), dat qua opvatting aansluit bij de Nanteszwaarden met stampervormige kling⁸, de zwaardpuntversterker uit Gentbrugge (nr. 34), het zwaard van *Thamestype* uit dezelfde localiteit (nr. 35) en de hulsbijl uit St.-Amandsberg (nr. 39). Laatste voorwerpen moeten ongeveer gelijktijdig geweest zijn met het ensemble van Port-Arthur (nr. 10) waarvan de Noordwestfranse affiniteiten elders werden aangetoond⁹. Alhoewel de verre oorsprong van de vleugelbijl in Centraal-Europa moet gezocht worden waren de recente uitvoeringen (bovenstandige vleugelbijl) ervan, ten tijde van het ensemble van Port-Arthur, in het westen meer in trek dan een tiental jaren geleden nog kon vermoed worden. Het is derhalve niet onwaarschijnlijk dat de van een Gentse vindplaats voorziene vleugelbijlen van dit type (nrs. 20-21) eerder in westelijk Europa werden vervaardigd. Een zestal Armorikaanse hulsbijlen (nrs. 23-26, 28-29) sluiten de rij westerse bronzen af. Naar J. Briard¹⁰ kunnen zij evengoed reeds tot de vroege ijzertijd behoren. Tenslotte zijn in het Gentse even-

(3) Uitzondering moet nochtans gemaakt worden voor het zwaard met massieve greep (nr. 12). Voor dit zwaard met zijn opvallend geringe oppervlaktekorrosie zijn ons geen goede parallelen bekend. Het heft komt weliswaar goed overeen met dit van het Rivolizwaard (Müller-Karpe 1961, T. 62, 2). Dit laatste exemplaar, behorend tot de categorie van de zogenaamde „Rundknaufschwerter“, heeft echter een doorn voor de opname van een knop uit organisch materiaal. Een Röntgenopname en metaalonderzoek van het zwaard uit de Bijloke dringen zich op.

(4) Butler 1963, p. 17.

(5) Desittere 1973.

(6) Schauer 1973.

(7) Het verdient aanbeveling de late bronstijd in België te laten aanvangen met de aanleg van de vroegste urnenvelden in Vlaanderen, d.w.z. in de periode Ha A₂.

(8) Briard 1965, fig. 55.

(9) Desittere 1974, p. 146.

(10) Briard 1965, p. 298.

eens voorbeelden aan te wijzen van types die in westelijk Centraal-Europa hun oorsprong hebben zoals het zwaard van het *Hemigkofentype* uit Ertvelde (nr. 6) dat reeds uit de late bronstijd (Ha A₂) dateert en het aardewerk uit het vroege gedeelte van het urnenveld van Destelbergen (nr. 4).

B. VARIA EN PERSONALIA

Gent, 1000 Jaar Kunst en Cultuur

Het voorbije jaar zal in de annalen van de stad Gent ongetwijfeld als een cultureel hoogtepunt geboekstaafd worden. Rond het algemeen thema „Gent, 1000 Jaar Kunst en Cultuur” werd nl. in het kader van het Europese monumentenjaar door het Stadsbestuur het initiatief genomen een reeks tentoonstellingen te wijden aan het eigen stedelijk kunst- en cultuurpatrimonium. Een indrukwekkend aantal wetenschappelijke medewerkers werd ingezet om de drie omvangrijke culturele manifestaties tot een goed einde te brengen. De eerste, onder de algemene leiding van Paul Eeckhout, conservator van het Museum voor Schone Kunsten, greep plaats van 19-4 tot 29-6-1975 en handelde over de plastische kunsten. De heer André Van den Kerkhove, conservator van de Oudheidkundige Musea stond in voor de overige tentoonstellingen die doorgingen in het Bijlokemuseum (21-6 tot 31-8-1975) en in het Centrum voor Kunst en Cultuur (11-7 tot 14-9-1975). Voor het opzet van deze kroniek releveren wij vooral de derde tentoonstelling met in de catalogus bijdragen over de Middeleeuwse en Post-Middeleeuwse keramiek, tegels, ijzer-, koper-, brons- en tinwerk.

Dienst voor Archeologie en Historische Monumenten

Met ingang van 1 juni 1975 werd de Heer Johan Vandenhoute conservator benoemd aan deze nieuw opgerichte dienst met zetel in de gewezen St. Pietersabdij.

LIJST VAN DE AFBEELDINGEN

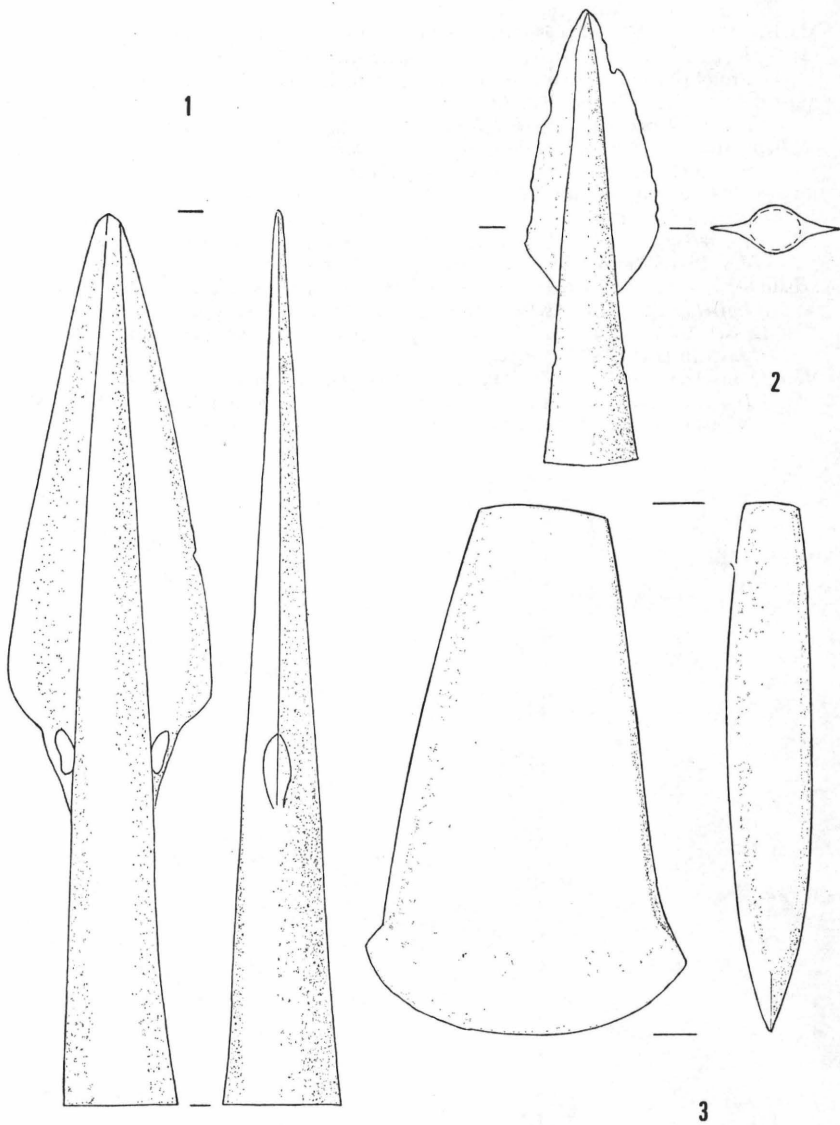
Tekeningen door de auteur

1. lanspunt uit Gentbrugge ; tekening op schaal naar origineel.
2. lanspunt uit Ledeborg ; tekening op schaal naar origineel.
3. vlakbijl uit Ledeborg ; tekening op schaal naar afgietsel bewaard in het Bijlokemuseum Gent.
4. randbijl uit Lochristi ; tekening op schaal naar origineel.
5. hulsbijl uit St.-Amandsberg ; tekening op schaal naar origineel.
6. lanspunt uit het Leopoldkanaal ; tekening op schaal naar origineel.

BIBLIOGRAFISCHE AFKORTINGEN

- Bauwens-Lesenne 1962 = M. Bauwens-Lesenne, *Bibliografisch repertorium der oudheidkundige vondsten in Oost-Vlaanderen*, Oudheidkundige Repertoria, II, Brussel, 1962.
- Briard 1965 = J. Briard, *Les dépôts bretons et l'âge du bronze atlantique*, Travaux du Laboratoire d'Anthropologie préhistorique de la Faculté des Sciences de Rennes, 1965.
- Butler 1963 = J.J. Butler, *Bronze Age connections across the North Sea*, Palaeohistoria, Acta et Communicationes Instituti Bio-Archaeologici Universitatis Groninganae, 9, 1963.
- Comhaire 1894 = Ch.-J. Comhaire, *Les premiers âges de métal dans les bassins de la Meuse et de l'Escaut*, Bulletin de la Société d'Anthropologie de Bruxelles, 13, 1894, pp. 97-226.
- Cowen 1952 = J.D. Cowen, *Bronze Swords in Northern Europe: a Reconsideration of Sprockhoff's Griffzungenschwerter*, Proceedings of the Prehistoric Society, N.S., 18, 1952, pp. 129-147.
- Cowen 1967 = J.D. Cowen, *The Hallstatt Sword of Bronze: on the Continent and in Britain*, Proceedings of the Prehistoric Society, N.S., 33, 1967, pp. 377-454.
- De Bast 1813 = J. De Bast, *Recueil d'Antiquités romaines et gauloises*, second supplément, 1813.
- de Loë 1891 = A. de Loë, *Quelles sont les découvertes relatives à l'âge du bronze et au premier âge du fer qui ont été faites jusqu'ici en Belgique et quelles sont les conséquences à en tirer?* Annales de la Fédération archéologique et historique de Belgique, 7e congrès, Brussel, 1891, I, pp. 131-157.
- de Loë 1928 = A. de Loë, *Collection Bernays. Catalogue abrégé*, Brussel, 1928.
- de Loë 1931 a = A. de Loë, *Belgique Ancienne. Catalogue descriptif et raisonné. II. Les âges du métal*. Brussel, 1931.
- de Loë 1931 b = A. de Loë, *Donation Edouard Bernays*, Bulletin des Musées royaux d'Art et d'Histoire, 3e reeks, 1931, pp. 2-9.
- Desittere 1959 = M. Desittere, *De bronzen aanvalswapens der Lage Landen uit de bronstijd en de vroege ijzertijd*, Gent, 1959 (onuitgegeven licentieverhandeling).
- Desittere 1973 = M. Desittere, *Haches du type d'Arreton en Belgique*, Helinium, 13, 1973, pp. 65-70.
- Desittere 1974 = M. Desittere, *Archeologische Kroniek*, Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 28, 1974, pp. 141-158.
- Hasse 1912 = G. Hasse, *Une station néolithique robenhausienne à Ledeberg-Gand*, Bulletin de la Société d'Anthropologie de Bruxelles, 31, 1912, pp. CCXCVII-CCC.
- Jacobsen 1904 = J. Jacobsen, *L'âge du bronze en Belgique (partie chimique)*, Brussel, 1904.
- Juste 1864 = Th. Juste, *Catalogue des collections composant le Musée Royal d'Antiquités, d'Armures et d'Artillerie*, Brussel, 1864.
- Maertens 1920 = J. Maertens, *Objets en bronze trouvés dans l'Escaut en Flandre Orientale*, Gent, 1920.
- Maertens 1924 = J. Maertens, *Découverte d'une sépulture de l'âge du bronze à Gand (Flandre Orientale)*, Bulletin de la Société d'Anthropologie de Bruxelles, 39, 1924, pp. 137-141.
- Maertens 1935 = J. Maertens, *Nouvelles fouilles dans la Flandre Orientale*, Bulletin der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent, 42-43, 1934-1935, pp. 36-42.
- Maertens 1936 = J. Maertens, *Epées de l'âge du bronze trouvées en Flandre Orientale (Belgique)*, Bulletin de la Société royale belge d'Anthropologie et de Préhistoire, 51, 1936, pp. 126-129.
- Maertens 1938 = J. Maertens de Noordhout, *Catalogue du Musée des Antiquités de l'Université de Gand*, St.-Amandsberg, 1938.

- Mariën 1945 = M.E. Mariën, *Note sur une boulerolle de l'âge du bronze, découverte à Gentbrugge*, Bulletin des Musées royaux d'Art et d'Histoire, 3e reeks, 17, 1945, pp. 19-21.
- Mariën 1952 = M.E. Mariën, *Oud-België. Van de eerste landbouwers tot de komst van Caesar*, Antwerpen, 1952.
- Mariën 1953 = M.E. Mariën, *Quelques trouvailles de l'âge du bronze final dans le bassin de la Meuse*, Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Actes de la IIIe Session, Zürich 1950 (1953), pp. 234-238.
- Mariën 1975 = M.E. Mariën, *Epées de bronze „Proto-Hallstattiennes“ et Hallstattiennes découvertes en Belgique*, Helinium, 15, 1975, pp. 14-37.
- Müller-Karpe 1961 = H. Müller-Karpe, *Die Vollgriffschwerter aus Bayern*, Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte, 6, 1961.
- Roulez 1837 = M. Roulez, *Notice sur quelques instrumens en pierre et en bronze, appartenant à la période celto-germanique et trouvés dans une tourbière de Destelbergen, près de Gand*, Bulletin de l'Académie royale des Sciences et des Belles-Lettres de Bruxelles, 4, 1837, pp. 330-341.
- Schauer 1973 = P. Schauer, *Kontinentaleuropäische Bronzelanzenspitzen vom Typ Enfield*, Archaeologisches Korrespondenzblatt, 1973, pp. 293-298.
- Van Dessel 1877 = C. Van Dessel, *Topographie des voies romaines de la Belgique*, Brussel, 1877.
- Van Doorselaer 1950 = M. Van Doorselaer, *Quantitatieve spectrochemische analyse van oude bronzen*, Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Brussel, 1950.

0 1 2 5cm

